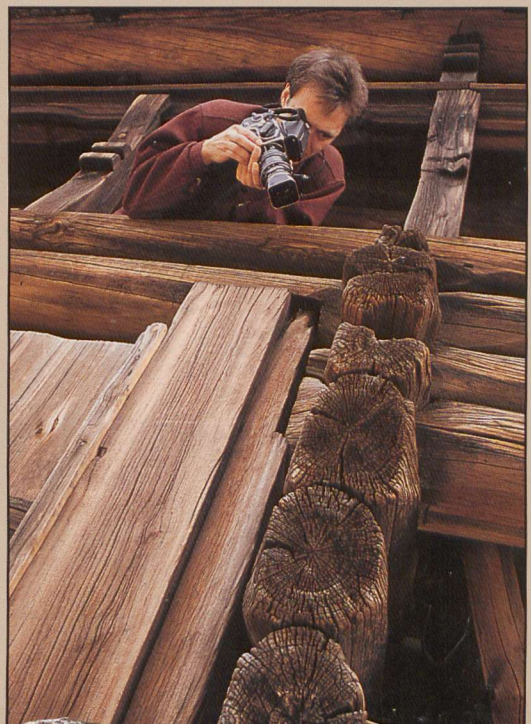

Ett levande minne

KULTURMILJÖVÅRD I SVERIGE

Digitalisering av redan tidigare utgivna vetenskapliga publikationer

Dessa fotografier är offentliggjorda vilket innebär att vi använder oss av en undantagsregel i 23 och 49 a §§ lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (URL). Undantaget innebär att offentliggjorda fotografier får återges digitalt i anslutning till texten i en vetenskaplig framställning som inte framställs i förvärvssyfte. Undantaget gäller fotografier med både kända och okända upphovsmän.

Bilderna märks med ©. Det är upp till var och en att beakta eventuella upphovsrätter.

*« Det är en nationell angelägenhet
att skydda och vårda vår kulturmiljö.
Ansvaret för detta delas av alla. »*

KULTURMINNESLAGEN 1988, I KAP. 1 §

DEN SVENSKA HAGEN. *En rik naturmiljö är ofta resultatet av mänskligt arbete i växel­spel med naturen. Stensjö by, strax norr om Oskars­hamn, växte fram under 1700-talet. Den äldre bilden är tagen på 1910-talet då skog, äng och åker ännu brukades. År 1945 och 1951 lades byns båda jordbruk ned. Idag är Stensjö by och ägor upprustade och vårdas på traditionellt sätt.*

Ett levande minne

S OM BARN tar vi med oss föremål från sommaren. De hjälper oss att komma ihåg. När vintermörkret faller blir de en anledning för oss att berätta för andra.

På samma sätt har samhället minnen. Ett öppet landskap, ett hus, en hällristning bär berättelser om människors liv. De påminner oss om vad som varit. Vi färdas på en väg och plötsligt inser vi att här har människor rest i tusen år, att någon stått där och huggit runorna, att någon byggt bron och röjt åkern.

Dessa berättelser är vår historia. Historien ger oss en identitet. Den ger oss hemortsrätt och stolthet. Den berättar om människans möjligheter.

Kulturminnesvård är att värna om fysiska minnen av tidigare generationer, spår av mänsklig verksamhet i alla former. *Kulturmiljövård* är att värna om helheterna, landskapet, sammanhangen.

I våra egna liv vårdar vi själva våra minnen. I samhället vårdar vi minnena tillsammans. Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturarvet i vår byggda och odlade miljö. 🐕

Salong
Inger

Ett gemensamt ansvar

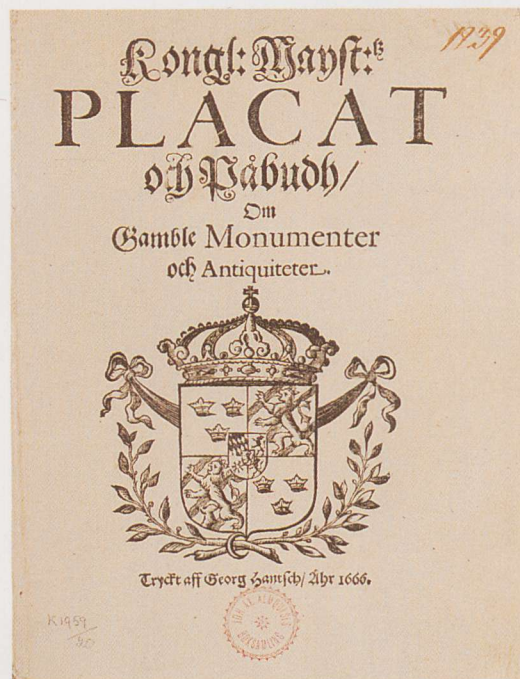
TRE LAGAR är speciellt viktiga för kulturmiljövården. Deras regelverk är uttryck för vår samlade vilja.

KULTURMINNESLAGEN (KML) skyddar våra fornlämningar och fornfynd. Den reglerar hur byggnader och miljöer kan förklaras som byggnadsminnen. Lagen ger ett speciellt skydd åt landets kyrkor. Den förbjuder utförsel ur landet av äldre kulturföremål.

NATURRESURSLAGEN (NRL) beskriver hur olika intressen skall vägas samman i användningen av mark och vatten. Här beskrivs hur riksantikvarieämbetet, inom kulturmiljövårdens område, kan avgränsa riksintressen.

PLAN- OCH BYGGLAGEN (PBL) gör kommunerna ansvariga för planeringen av hur vi använder mark och vatten. Här beskrivs hur vi skall bygga och vårda både hus och miljöer, bland annat med tanke på kulturella värden.

I sin planering skall kommunen söka lösningar som tillgodoser riksintressena. Kommunerna kan också, i områdesplaner och detaljplaner, ge byggnader och miljöer av lokalt värde ett starkt skydd. ☹

LÅNG TRADITION. Den första riksantikvarien utsågs 1630 och vår äldsta lagstiftning om kulturmiljövård stadfästes år 1666. Här lades grunden till vår nuvarande lagstiftning.

FRÅN HELHET TILL DETALJ.

Kulturmiljövårdens lagstiftning skyddar såväl hela miljöer som enskilda fornfynd och kulturföremål. Sigtunas småstadsidyll är ett kulturhistoriskt riksintresse.

Kyrkan är uttryck för generationers liv i glädje och sorg och rymmer rika kulturskatter. I århundraden var kyrkliga högtider också viktiga tillfällen för att lösa gemensamma angelägenheter i socknen.

Åbbs kyrka i Dalarna.

Ålghwudet hittades 1910 vid en dikesgrävning vid Norrlövsta i norra Uppland. Det är nära 4 000 år gammalt.

Kulturell mångfald

VARJE PLATS, varje region är unik. Det är för att värna om varje områdes särart, som beslutanderätten i de flesta frågor som rör kulturmiljövård är flyttad till regional och lokal nivå. Detta ökar också allas inflytande över planering och vård.

Många delar på ansvaret. Enskilda och företag, hembygdsföreningar och andra ideella organisationer har en stor kunskap och ett starkt engagemang för kulturmiljön. Ofta sköter de egna museer. Deras arbete har stor betydelse för kulturmiljövården.

Alla KOMMUNER har politiskt valda förtroendemän med ansvar för kulturmiljövård och andra kulturfrågor. Oftast handläggs dessa frågor i kulturnämnder. Vissa kommuner har egna museer, ibland också tjänstemän med ansvar för kulturmiljön. Många kommuner har särskilda kulturmiljöprogram.

SVERIGE omfattar en rikedom av olika natur- och kulturmiljöer. Varje område har sin egen dialekt och sina speciella traditioner. Detta gäller såväl det sociala livet med muntlig tradition, språk, musik, seder och bruk som sättet att odla marken och bygga hus och samhällen.

LÄNSMUSEERNA finansieras av stat, landsting och kommuner, men är fria kulturinstitutioner. Deras viktigaste uppgift är att dokumentera och att levandegöra kulturhistorien i utställningar och programverksamhet. De skall bistå riksantikvarieämbetet, länsstyrelser och kommuner i kulturmiljöarbetet. På museerna finns stor kunskap om kulturmiljön samlad. Här finns arkiv och bibliotek. Cheferna för läns museerna brukar kallas landsantikvarier.

FRÅN SLÄTTLAND TILL FJÄLLBYGD.
 Skånsk jordbruksbygd vid Vadensjö utanför Landskrona. Gripsholms slott i den rika Mälardalen. I skogens rike en gård vid Salsåker, Ångermanland. Den karga klippkusten mot havet vid Hunnebostrand, Bohuslän. Sapmi, same-land, vid Stekenjokk i Lappland.

ARKEOLOGISKA UTGRÄVNINGAR. Sakta och omsorgsfullt söker sig arkeologerna ner igenom lagren av mänskligt liv. Varje detalj kan vara en viktig ledtråd i beskrivningen av vår historia. Fornlämningar är arkiv som i sin ursprungliga version bara kan läsas en enda gång. Riksantikvarieämbetet svarar för de flesta arkeologiska undersökningarna i landet.

Utgrävning av Ottarshögen utanför Vendel i Uppland 1914–1916.

En stor exploateringsgrävning inför ett bostadsbygge vid Sanda gård i Upplands Väsby utanför Stockholm, våren 1991.

Riksantikvarieämbetet

DET ÄR VI ALLA som ytterst avgör vad vi vill bevara av vår kultur och historia. Som övervakare och till vår hjälp finns myndigheter och experter.

RIKSANTIKVARIÉÄMBETET handlägger frågor av betydelse för hela landet. Ämbetet arbetar med rådgivning, forskning, vård, information och utbildning. Ämbetet har det kulturhistoriska ansvaret för Sveriges kyrkor och för de byggnader som ägs av staten, statliga byggnadsminnen.

Riksantikvarieämbetets *Kulturmiljöavdelning* arbetar med övergripande frågor om odlingslandskapet, kulturlandskapet och stadsbebyggelsen. *Byggnadsavdelningen* handlägger alla frågor som

rör hus och kyrkor och *Fornminnesavdelningen* tar hand om allt som rör de fasta fornlämningarna: inventeringar, utgrävningar, runstenar. Riksantikvarieämbetet har en speciell institution för konservering.

Riksantikvarieämbetet ansvarar också för de internationella kontakterna på kulturmiljövårdens område.

På regional nivå är det LÄNSSTYRELSENA som har myndighetsansvar. De ansvarar för regional planering. Deras kulturmiljöenheter, under ledning av länsantikvarierna, ansvarar för kulturmiljövården i länen. 🇸🇪

INVENTERING, DOKUMENTATION OCH KONSERVERING är viktiga delar av riksantikvarieämbetets arbete. I samband med den stora renoveringen av Dramaten i Stockholm återupptäcktes teaterns ursprungliga ridå från 1908. Till höger: dokumentation av en hällristning på Aspeberget i Tanums socken i Bohuslän.

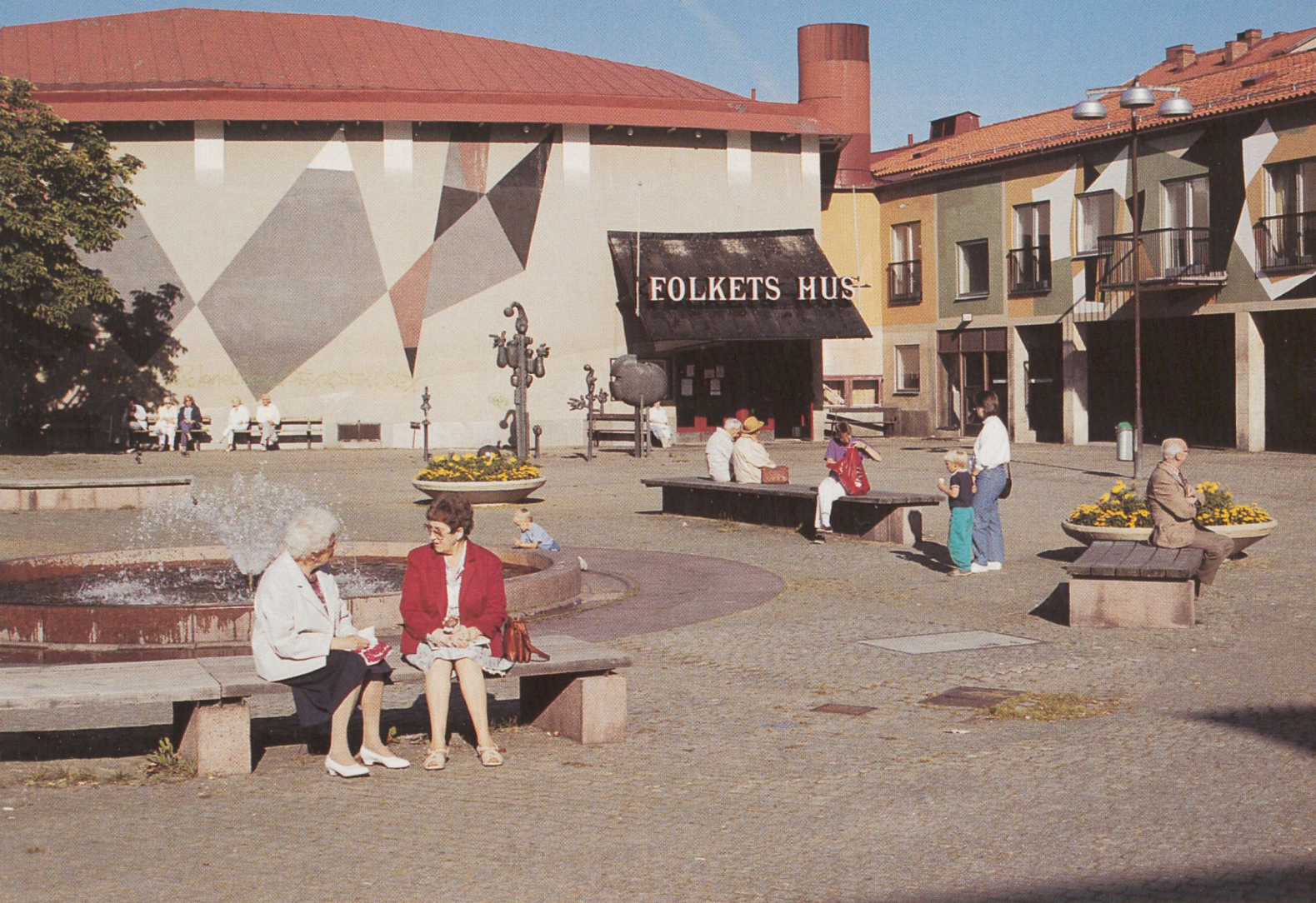
Att läsa vår omgivning

VÅR ÄLDSTA SKRIFT. Riksantikvarieämbetet ansvarar för det centrala registret över landets 700 000 fornminnen, däribland 2 500 bevarade runstenar och bildstenar. Runstenarna är de äldsta skriftliga källorna till vår historia. Sigurdsristningen på Ramsundberget utanför Eskilstuna i Södermanland berättar i bilder historien om hur Sigurd med sitt svärd dödar den fruktade draken Fafner. Själva runinskriften berättar hur Sigrid byggde en bro för sin make Holmgers själ.

MÅNGA TOLKNINGAR. Med vid utsikt över havet vid Kåseberga på Skånes sydkust ligger en av landets mäktigaste skeppssättningar, Ales stenar. Troligen är detta ett gravmonument från tidig vikingatid men ingen vet säkert. Skeppssättningen är ursprunget till många sägner i bygden. Med blicken riktad från historien och ut över havet har också poeten Anders Österling diktat om stenskeppet: "Det har blott sten till stäv, och moln till segelväv, men är trots allt de fria skeppens frände".

VÅR KULTURMILJÖ tecknar hela landets historia, för alla samhällsklasser i alla tider. Med denna kunskap om det förgångna kan vi blicka framåt och välja väg in i framtiden.

För större delen av människans tiotusen år i Sverige är fornminnen och kulturmiljöer den enda källan till vår historia. I historiens perspektiv är skrivkonsten en ny uppfinning och skriftliga källor av begränsad räckvidd.

I kulturlandskapets arkiv finns svar som vi ännu inte har förstånd att fråga efter och svar, som vi ännu inte har möjlighet att locka fram. Här finns ett källmaterial, som aldrig går att återskapa om vi förstör det.

Kulturmiljövårdens myndigheter och institutioner kartlägger vad vi bör bevara. De hjälper oss att läsa och förstå vår omgivning. Riksantikvarieämbetet, länsstyrelser, kommuner och museer inventerar och dokumenterar fornminnen, bebyggelse och miljöer. //

FRÅN FORNTID TILL SAMTID. I en nära framtid är även vår samtida historia. Riksantikvarieämbetet ansvarar för urval och registrering av landets för närvarande 1700 kulturmiljöer av riksintresse. Dessa miljöer spänner över alla epoker av människans historia i Sverige.

Årsta centrum i södra Stockholm är ett kulturhistoriskt riksintresse. Det byggdes 1943-53 och ritades av arkitekterna Erik och Tore Ahlsén.

Bevara och förändra

ÅTERANVÄNDNING. Det är god hushållning att vårda. Kulturmiljöer som används har dessutom en egen livskraft. Borgholms slottsruin och dess närmaste omgivningar på Öland är statligt byggnadsminne, som förvaltas av Byggnadsstyrelsen och Domänverket. Slottsruinen ingår som en viktig del i ett kulturhistoriskt riksintresse som även omfattar delar av Borgholms stad. Liksom många andra kulturhistoriska miljöer används Borgholms slottsruin som scen för nutida kultur. "Badrock" har blivit något av en tradition.

VAR TID sätter sina spår. Vår egen tids bidrag måste fungera i samklang med och berika det som tidigare generationer skapat. I nyskapandet måste vi vara lyhörda. Vi behöver inte sätta våra spår just där tidigare generationer lämnat sina.

Kulturminnesvården arbetar för evigheten i en ständigt föränderlig tradition. Varje tid har sin uppfattning om det kulturella arvets betydelse, om vilka delar som är särskilt värdefulla. Vi har ett ansvar för framtiden. Det vi underlåter att skydda, det förlorar även våra barnbarns barn.

I vardagsmiljön räcker det ofta med eftertanke och varsamhet. I andra fall måste samhället gå in med ekonomiskt stöd eller aktiv planering. I vissa fall måste vi skapa reservat och museala miljöer. Ibland äger och förvaltar staten, riksantikvarieämbetet eller kommuner speciellt kulturhistoriskt värdefulla byggnader och fornlämningar.

PÅ SÖDERS HÖJDER i Stockholm klättrar byggnader av olika ålder. Bland de äldre husen har helt nya byggnader i kvarteret Drottningen smugit sig in, ritade av Bengt Lindroos.

Över det hela tronar Katarina kyrka. Kyrkan förstördes av en våldsam brand 1990, men byggs nu upp igen i sin forna glans. Som alla svenska kyrkor har även Katarina kyrka ett speciellt skydd i lagstiftningen.

Bebyggelsen runt omkring är skyddad genom olika typer av kommunala detaljplaner och i vissa fall genom att Stockholms stad som markägare ställt speciella krav på husägarna både vid renoveringar och vid nybyggnation.

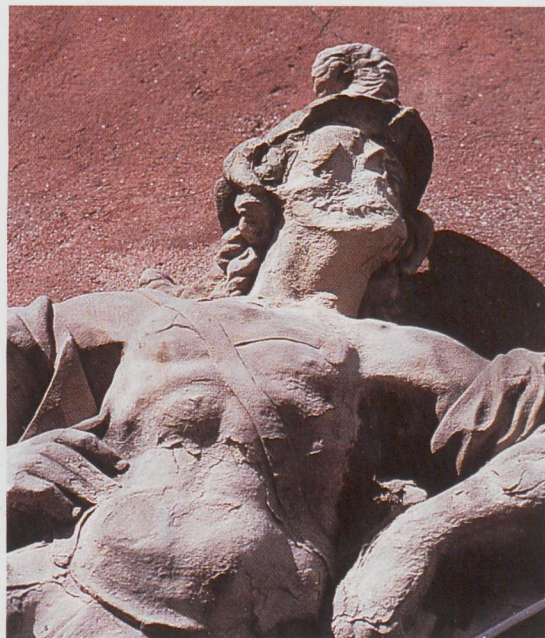
Hoten

UNDER 1900-TALET har förändringarna av vårt samhälle gått fortare än någonsin tidigare. Vi har aldrig förfogat över sådana förstörelsemöjligheter som idag. Vi kan omdana landskapet som aldrig tidigare.

- Bygder avfolkas. Åkrar och ängar växer igen. Tusen-åriga odlingslandskap försvinner.
- Industrier som bröt vägen för dagens samhälle är redan historia. Städerna växer. Vi river och bygger nytt.
- De sura regnen fräter på runstenar och medeltida kyrkor. Regnet söker sig ned i marken och förintar föremål i gravar och på boplatser.
- Stordrift och effektiva kommunikationer utjämnar, likriktar och bryter kulturella traditioner.
- Yrken dör ut. Kunskap om väl beprövade metoder och material tunnas ut och försvinner.

Samhället förändras. Detta ställer ständigt nya krav på kulturmiljövården. Det är viktigt att följa utvecklingen med stor uppmärksamhet. Vi måste samla kunskap om hoten och om hur vi skall möta dem. 🐘

DE ÖPPNA LANDSKAPEN. Jordbrukspolitiken omskapar det svenska landskapet. Häckeberga gods i Skåne omges av ett rikt odlingslandskap av skiftande karaktär. Nu gror unga granplantor på många håll i det tidigare öppna landskapet.

FÖRSURAD STEN. Under riksantikvarieämbetets ledning drivs ett stort projekt om luftföroreningarnas inverkan på vår kulturmiljö och om hur vi skall skydda olika typer av föremål. Portalen till Storgatan 20 i Gamla Stan i Stockholm.

VÄXANDE STORSTAD. Hagalund i Solna utanför Stockholm var för tjugo år sedan en arbetarförstad fylld av trähus, snickarglädje och ett rikt socialt liv. I början av 1970-talet jämnades så gott som hela Hagalund med marken när nya bostadshus byggdes. Konsumhuset på dåvarande Hagavägen 7, strax före rivningen.

NATIONELLA MINNESMÄRKEN.
Vissa byggnader och miljöer är av särskilt stor vikt – och dessutom mycket kostsamma att hålla i stånd. För en del av dessa har riksantikvarieämbetet ett speciellt ansvar, däribland Glimmingehus i Skåne och Visby ringmur.

Vård och varsamhet

RIKSANTIKVARIEÄMBETET har ett övergripande ansvar för att bevara kunskaperna om hur vi bör vårda våra kulturmiljöer. Ämbetet initierar utvecklingsinsatser och sammanställer kunskapen om metoder och material för den kulturhistoriska byggnadsvården och landskapsvården.

Riksantikvarieämbetet förvaltar några av de mest välkända turistmålen i Sverige: Glimmingehus i Skåne, Gamla Uppsala, Visby ringmur och kyrkoruiner, Rökstenen i Östergötland, Eketorp på Öland och Björkö i Mälaren.

Länsmuseer och länsstyrelser förmedlar praktiska råd om hur vi förändrar utan att skada. De ger tips om litteratur och förmedlar kontakten med hantverkare och andra experter.

De som äger eller på annat sätt förvaltar kulturminnen har ett grundläggande ansvar för att vårda dem.

Myndigheter och företag, föreningar och enskilda personer vårdar kulturmiljön i sin vardag. Riksantikvarieämbetet lämnar ekonomiska bidrag och lån, men dessa bidrag är en försvinnande liten del av all omsorg och alla pengar som andra lägger ner.

Varsamhet är nyckeln till en levande kulturmiljövård. 🕒

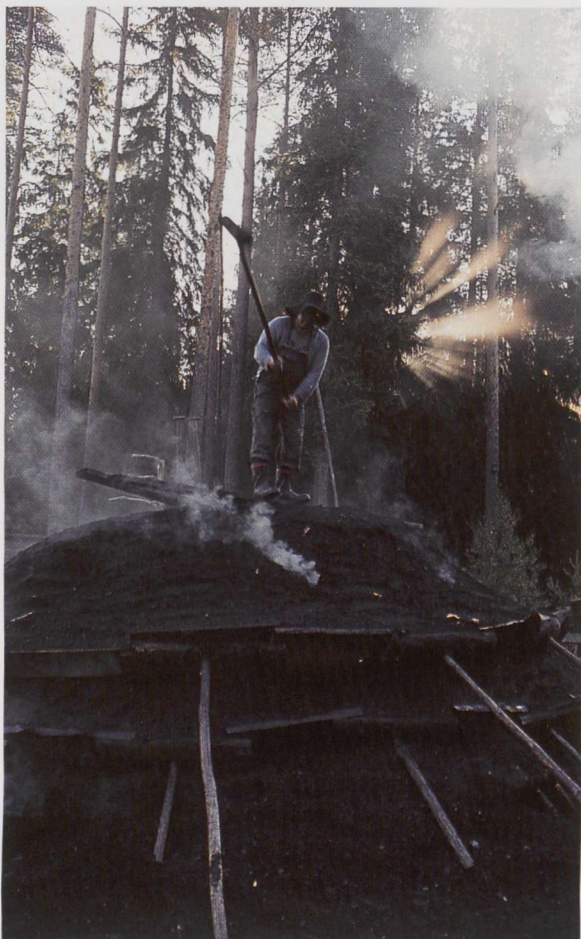
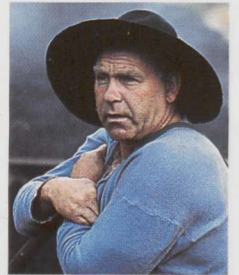
I VARDAGEN. Grunden för all kulturmiljövård är att vi med varsam hand tar hand om det vi har. Försiktighet, eftertänksamhet och val av rätt metoder och material är avgörande. För att kunna välja rätt kan vi få hjälp från kulturmiljövårdens institutioner.

Att levandegöra

MUSEET I LANDSKAPET. *Ekomuseer är museer utan väggar som beskriver historien i landskapet. Ekomuseum Bergslagen beskriver hur järnet brutit bygd under mer än två årtusenden. Röda jorden Skinnskatteberg och kolmilning Smedjebacken. En turistbåt slussas i Strömsholms kanal.*

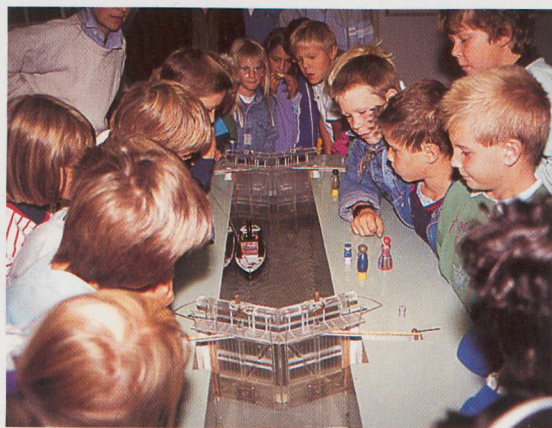
KULTURMILJÖVÅRDENS UPPGIFT är att skydda och bevara. Den skall också göra kulturminnen och kulturmiljöer levande och tillgängliga för alla.

Kulturmiljövården är ofta nära förbunden med turismen. Kulturminnen är också sevärdheter.

Såväl samhälleliga som privata och ideella krafter samarbetar för att ordna det praktiska och nödvändiga. Detta kan innebära att sätta upp skyltar, ordna vandringsleder, ställa iordning parkeringsplatser och se till att det finns väl skötta utställningar, serveringar, soptunnor och toaletter.

Museerna har ett särskilt ansvar för att berätta och levandegöra, att koppla samman fysiska minnen, föremål och miljöer med den sociala och kulturella historien.

Många bidrar till berättelsen. Historikerna ser byggnader som skådeplatser i ett historiskt drama. Arkeologen möter människors kamp för överlevnad i en sophög från 1000-talet. En stenhuggare förstår stenarbetarnas slit i det polerade slottsgolvet. ✚

EN NY GENERATION.

Sevärdheterna i Ekomuseum Bergslagen används ofta i skolundervisningen. Här vid Flatenbergs hytta utanför Smedjebacken och på Kanalmuseet i Hallstahammar.

Foto

ATA: sid 5 (älgen, placatet), 8-9 (Ottarshögen)
Bo Brännhage/N: sid 4, 6 (Gripsholm), 7 (Hunnebostrand)
Lars Dahlström/Tiofoto: sid 5 (Åhl)
Peter Gerdehag/GreatShots: sid 2, 3, 10 (Ales stenar)
Sven Gillsäter/Tiofoto: sid 17 (halmtak)
Tore Hagman/N: sid 7 (Stekenjokk)
Gabriel Hildebrand/RIK: sid 9 (Dramaten), 13 (efter branden)
Olof Hultin: sid 13 (Söders höjder)
Sven Håkansson: sid 12 (flygbild)
Jan Töve J:son/N: sid 7 (Salsåker)
Axel Ljungquist/N: sid 6 (Skåne)
Bengt A Lundberg/RIK: sid 9 (Tanum), 14
Carl Filip Mannerstråle/ATA: sid 16 (Glimmingehus)
Jan Norrman/RAÄ: sid 9 (Sanda)
Nils G Peterson/Tiofoto: sid 15
Jan Rietz/Tiofoto: sid 17 (fönster)
Hasse Saxinger: sid 12 (Badrock)
Erik Stensiö: sid 2 (äldre)
Sune Sundahl/Arkitekturmuseet: sid 11 (Årsta äldre)
Kenneth Sundh/Fotografen i Fagersta: sid 18
Ulf Sörenson: sid 19
Peter Ugander/N: sid 16 (Visby)
Ingrid Wilken/Stockholms Stadsmuseum: sid 11 (Årsta nutid)

Utgiven av

Riksantikvarieämbetet
Informationsenheten
Box 5405
114 84 Stockholm
Tel 08-783 9000

Text

Jan af Geijerstam/Nostra

Grafisk form

Newman Information Design

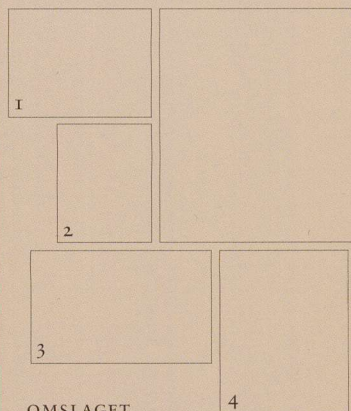
Repro

KåPe Repro AB/PS

Tryckning

Arne Tryckare AB
Stockholm 1991

ISBN 91-7192-830-8

OMSLAGET

1. Uppmålning av Rökstenen, Östergötland.
Foto: Bengt A Lundberg/RIK
2. Arkeologiska utgrävningar på Björkö, Uppland.
Foto: Finn Martner/SHM
3. Konservering av medeltida broder på Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
Foto: Gabriel Hildebrand/RIK
4. Dokumentation av en 1500-talsbyggnad från Härjedalen.
Foto: Bengt A Lundberg/RIK
5. Stenvalvsbro och kvarn i Laxbro, Skåne. Foto: Ulf Bruxe/RIK

Riksantikvarieämbetet

INFORMATIONSENHETEN

Box 5405, 114 84 Stockholm, Tel 08-783 9000